

Kielioppi, syntaksi ja pragmatiikka¹

Urpo Nikanne
Suomen Akatemia
Helsingin yliopisto

In this paper pragmatics is defined as interaction between extralinguistic systems and the linguistic system. The paper considers two pragmatic phenomena: deciding between different interpretations of an ambiguous sentence, and focusing in Finnish. Autonomous syntax and semantics are defended against many recent functional views, according to which the linguistic structure is more or less determined by language use, and semantics cannot be separated from syntax. It is found that different kinds of pragmatic phenomena are associated with different representations of the linguistic system. The autonomous components of the linguistic system characterize well-formed syntactic and semantic structures, and pragmatics must take these structures as they are.

0. Johdanto

Käsittelen pragmatiikan suhdetta kielioppiin. Pohdin joidenkin rakenteiden tulkintaa ja pragmatiikan osuutta niissä. Pragmatiikan määrittelen karkeasti ihmisen kielellisten ja muiden kykyjen vuorovaikutukseksi kielenkäyttötilanteessa. En katso, miten pragmatiikka kulloinkin toimii vaan pohdin, mikä on sen asema kielijärjestelmässä. Kappaleessa 1 tarkennan, mitä tarkoitan kielijärjestelmällä. Käsittelen vain muutamaa seikkaa: kappaleessa 2 käsittelen valintaa lauseen mahdollisista erilaisista semanttisista tulkinnoista sekä kappaleessa 3 fokuointia suomen kielessä (erilaisista pragmatiikaksi luetuista ilmiöistä ks. esim. Levinson 1983).

Yksi kantava teema artikkelissa on syntaksin osuus kieliopissa. Syntaksin osuus on olennainen, sillä syntaksi

ajatellaan yleensä puhtaasti kielelliseksi rakenteenmuodostukseksi. Fonologian voi helpommin ajatella redusoituvan fonetiikkaan ja semantiikan vaikkapa maailmantietoon.

Viime aikoina monet kielitieteilijät ovat halunneet kieltää kielen autonomiset periaatteet, erityisesti autonomisen syntaksin. Tällaista ajattelua on esimerkiksi funktionaalisissa kielioppimalleissa ja kognitiivisen kieliopin perinteessä.² Kognitiivinen kielioppi (esim. Langacker 1987, Lakoff 1987, Leino 1988) on huomionarvoinen, koska se ilmoittaa tavoitteekseen kognitiivisesti relevantin kielenkuvauksen, eli saman kuin chomskylainen kieliteoria (esim. Chomsky 1986a, 1988a; Jackendoff 1983, [tulossa]). Generatiivisessa perinteessä kognitiivista relevanssia on korostanut varsinkin Jackendoff (suhteesta muihin malleihin erityisesti [tulossa]).

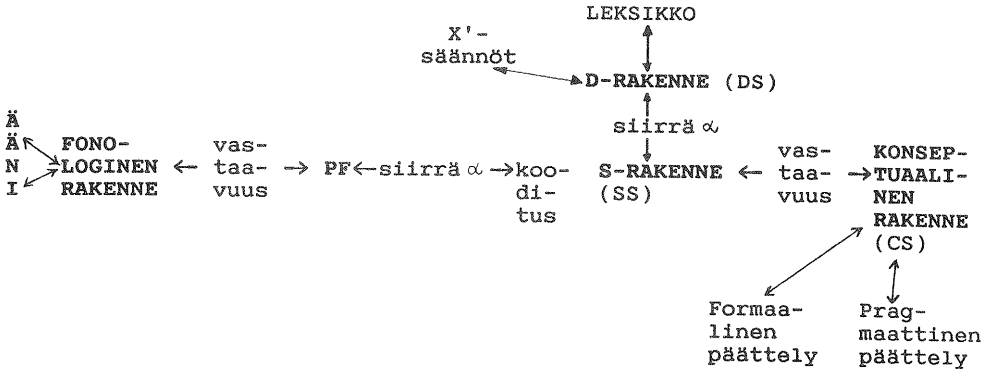
Joissakin funktionalistisissa kielioppimalleissa erityisesti kielen viestintäfunktion katsotaan olevan niin perustava, että se jopa yksin selittää kielen muodon (ks. esim. Foley ja Van Valin 1984, Givon 1984). Hallidayn (1985) termein kielen viestintä- ja muusta sosiaalisesta käytöstä voidaan käyttää yhteistä nimitystä "interpersonaalinen".

2. Kieliopin kokonaiskuva

Katson kielen järjestelmäksi, jonka avulla ihminen

- (i) erottaa kielelliset ilmaukset muista äänistä.
- (ii) johtaa akustisesta foneettisesta informaatiosta konseptuaalisia rakenteita.
- (iii) johtaa konseptuaalisista rakenteista motorinen foneettinen informaatio.

Kuva (1) esittää kielijärjestelmän organisaatiota ylimalkaisesti. Semanttinen teoria on oma sovitukseni (Nikanne 1987, 1989a) Jackendoffin (1983, 1987a, 1987b) konseptuaalisesta semantiikasta ja syntaksi tähän sovitettua Government-Binding- eli GB-syntaksia³ (ks. erityisesti Chomsky 1981, 1986b).

(1)⁴

D-rakenne (DS) on edustustaso⁵, joka seuraa suoraan sanojen leksikaalisista ominaisuuksista ja noudattaa tiukasti X-bar- eli X'-säännöstöä. **S-rakenne (SS)** on välittävä edustustaso semanttisen ja fonologisen rakenteen sekä D-rakenteen välillä. Oletan X'-rakenteen olevan pääpiirteissään Chomskyn *Barriers*-kirjassaan (1986b) esittämä⁶; oletan myös hänen esittämänsä V:n siirron I:hin (tuloksena taivutettu finiittiverbi V-I, ks. suomen osalta Holmberg 1989).

Konseptuaalinen rakenne (CS) on lauseen semanttinen edustus. Sillä on omat autonomiset hyvämuotoisuusehtonsa. Konseptuaalinen rakenne on yhtä kuin semanttinen rakenne (tämän ratkaisun perusteluista ks. Jackendoff 1983, 1987a, [tulossa]). Käytän siksi käsitteitä "konseptuaalinen" ja "semanttinen" synonyymisinä. Niinpä pidän konseptuaalista rakennetta kielijärjestelmän osana, vaikka yhtä hyvin se voitaisiin katsoa vaikkapa visuaalista hahmotusta säätelevän kognitiivisen järjestelmän osaksi. Konseptuaalisen rakenteen ajatellaan olevan edustustaso ainakin näille kahdelle kognitiiviselle järjestelmälle (Jackendoff 1987).⁷ En katso puhtaasti komputationaalisia konseptuaalisiin hyvämuotoisuussääntöihin tai syntaktis-konseptuaalisiin vastaavuussääntöihin perustuvia ilmiöitä pragmaattisiksi.⁸

Kooditus tarkoittaa, että konstituentteihin merkitään niiden asema S-rakenteessa, ts. koodi kertoo konstituentin S-rakenteen aseman X'-puussa. Koodit ovat olennainen osa taivutusmorfologiaa ja heijastuvat fonologiassa sijapäätteinä ja esimerkiksi infinitiivin tunnuksina (Nikanne 1988, 1989b). Termi "koodi" vastaa Karlssonin (1983) termiä "morfosyntaktinen piirre". Näin morfologian avulla voidaan S-rakenne konstruoida, vaikka PF:ssa sanat eivät olisikaan niillä paikoilla, joille ne ovat S-rakenteessa.

PF (Phonological Form) on se syntaktinen edustustaso, josta tehdään fonologinen tulkinta. SS:n ja PF:n väliin oletan siirtoja, joita kutsun seuraavassa riepotteluksi (scrambling, ks. esim. Williams 1984, Fukui 1987) ja fokusoinniksi.

Periaatteessa kaikki siirrot ovat saman säännön (Siirrä α) sovelluksia. Mahdollisesti myös S-rakenteen ja konseptuaalisen rakenteen välillä sovelletaan siirtoa, kvanttorin nostoa (Quantifier Raising, QR, ks. Chomsky 1986b, 1988b; May 1985; Jackendoff 1987a), jonka seurauksena saadaan uusi syntaktinen edustustaso, LF eli Logical Form. Ajallinen prosessointi kulkee mallissa siten että akustinen informaatio käännetään fonologiseksi rakenteeksi, jonka kuulija kääntää S-rakenteen kautta konseptuaaliseksi rakenteeksi. Puhujalla prosessointi kulkee päinvastaista reittiä: CS > SS > PF > Fonologinen rakenne > motorinen informaatio.

Näin määriteltynä kielioppi ei sisällä mitään interpersonaalista. Kielioppi on osa yhden ihmisen mieltä, järjestelmä, joka kääntää foneettisen informaation konseptuaaliseksi rakenteeksi ja päin vastoin. Kieliopin⁹ ansiosta inhimiset pystyvät kommunikoidaan niin tehokkaasti kuin pystyvät. Kuitenkaan kommunikaatio ei ole kieliopin edellytys.

2. Valinta mahdollisista tulkinnoista

Lauseessa

(2) Ville sai nukan alastomana

on mahdollista ajatella, että joko Ville tai nukke on ollut alaston. Lauseessa

(3) Ville sai nukan käärepaperissa

on mahdollista ajatella, että joko Ville tai nukke on ollut käärepaperissa, mutta tieto maailmasta ohjaa tulkinnan siihen, että käärepaperissa on nukke. Lauseessa

(4) Ville sai nukan syntymäpäiväsankarina

joko nukke tai Ville voi olla syntymäpäiväsankari. Kuitenkin on oletettavampaa, että Ville on syntymäpäiväsankari kuin nukke: syntymäpäiväsankarille annetaan lahja, ja sellaiseksi nukke on sopiva. Tulkinta tulee tässä valituksi syntymäpäiviin liittyvän tiedon, kognitiivisen kehyksen perusteella (kehyksistä ks. vaikkapa Fillmore 1975, Kalliokoski 1989).

Pragmaattiset oletukset eivät kuitenkaan riitä tulkinnan spesifioimiseen. Lauseissa

- (5) a. Villelle tuli nukke alastomana
 b. Villelle tuli nukke käärepaperissa
 c. Villelle tuli nukke syntymäpäiväsankarina

ei kuitenkaan ole mahdollista ajatella että Ville on alaston, käärepaperissa tai syntymäpäiväsankari. Nukke on ainoa mahdollisuus.

Ilmiön selittämiseksi on ensin määriteltävä tarpeelliset theta-roolit. Ne voidaan määritellä temaattisen rakenteen avulla, joka on osa konseptuaalista rakennetta¹⁰. Kohde ja Lokaatio lienevät intuitiivisesti selviä. Teema on se jonka sijainnista tai sijainnin muutoksesta on kyse-

joko spatiaalisessa avaruudessa tai jossain ei-spatiaalisessa "pseudoavaruudessa" (esim. possessiivisessa) (ks. Gruber 1976, Jackendoff 1983). Formaalisesti tämä ilmaistaan siten, että Teema on kaksipaikkaisten muutosta tai olotilaa ilmaisevien funktioiden ensimmäinen argumentti. Näitä funktioita ovat esimerkiksi yleistä olemista ilmaiseva BE ja yleistä muutosta ilmaiseva GO. Kutsutaan näitä "kakkosvyöhykkeen funktioiksi" (F^2), koska niiden mahdollinen positio rakenteessa on sama. Kakkosvyöhykkeen toisena funktiona on sellainen rakenne, jossa Kohde, Lähde, Reitti tai Lokaatio tulee jonkin paikka- tai väyläfunktion argumentiksi. Paikkafunktioita ovat esimerkiksi AT, IN, ON ja UNDER ja väyläfunktioita esim. TO, FROM ja VIA. Paikka- ja väyläfunktioita kutsutaan yhteisnimellä "ykkös- ja kakkosvyöhykkeen funktiot" (F^1), koska niiden positio temaattisessa rakenteessa on sama. Ykkös- ja kakkosvyöhykkeen lisäksi oletetaan kolmosvyöhyke, johon sijoittuvat kausatiiviset funktiot ja niiden theta-positiot. (Vyöhyketeoriasta tarkemmin ks. Nikanne 1987). Koska roolit on määritelty positioiksi konseptuaalisessa rakenteessa, ne ovat siis johdettuja kategorioita, eivät primitiivejä kuten esim. sijakieliopissa tai Hallidayn SF-kieliopissa. Seuraavassa on esitetty vyöhykkeiden suhde toisiinsa siten, että kuhunkin theta-positioon on merkitty siinä määräytyvä rooli (Referenssin kohde = Kohde, Lähde, Reitti, Lokaatio - riippuen F^1 :sta).

[F^3 ([Agentti], [F^2 ([Teema], [F^1 ([Ref.kohde])])])]

Temaattisesti lauseet (2) - (4) ja (5a) - (5c) ovat samanrakenteiset. Ero on se, että saa voi theta-merkittä (määrätä semanttisen roolin) kaksi konstituenttia mutta tulee vain yhden. Tämä heijastuu syntaksissa niin, että saa merkitsee kieliopillisen sijan kahdelle valitsemalleen konstituentille (Teemalle ja Kohteelle) mutta tulee vain yhdelle (Teemalle). Kohde saa theta- ja sijamerkintänsä fonologisesti tyhjältä p-positiolta ALL, joka on palautet-

tavissa S-rakenteeseen sillä perusteella, että ALL on merkinnyt komplementtinsa (ks. viite 6) allatiivi-sijalla (Nikanne 1989a)¹¹. Lauseiden temaattiset rakenteet (6b) generoidaan (hieman yksinkertaistetuista) leksikkumuodoista (6a) ja yleisistä semanttisten primitiivien kombinoitumis-ehdoista (ks. Nikanne 1987). (Alaindeksi Poss tarkoittaa possessiivista ja Alaindeksi Ident identifioivaa semanttista kenttää (tai "pseudoavaruutta"), ts. GO_{Poss} ilmaisee possessiivista siirtymää (ks. tarkemmin Jackendoff 1983).

(6) a.

/saa/ V [GO _{Poss} ([], [TO ([])])]	/tule/ V [GO ([], [])]	
ALL P [TO _{Poss} ([])]	ESS P [AT _{Ident} ([])]	INE P [IN ([])]

b.

GO _{Poss} ([NUKKE], [TO _{Poss} ([VILLE])])	{ <table style="border-collapse: collapse; margin-left: 10px;"> <tr> <td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">[BE_{Ident} ([?], [AT_{Ident} ([ALASTON])])]</td> <td style="padding-left: 10px;">(2, 5a)</td> </tr> <tr> <td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">[BE ([?], [IN ([KÄÄREPAPERI])])]</td> <td style="padding-left: 10px;">(3, 5b)</td> </tr> <tr> <td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">[BE_{Ident} ([?], [AT_{Ident} ([SYNTYMÄPÄIVÄSANKARI])])]</td> <td style="padding-left: 10px;">(4, 5c)</td> </tr> </table> }	[BE _{Ident} ([?], [AT _{Ident} ([ALASTON])])]	(2, 5a)	[BE ([?], [IN ([KÄÄREPAPERI])])]	(3, 5b)	[BE _{Ident} ([?], [AT _{Ident} ([SYNTYMÄPÄIVÄSANKARI])])]	(4, 5c)
[BE _{Ident} ([?], [AT _{Ident} ([ALASTON])])]	(2, 5a)						
[BE ([?], [IN ([KÄÄREPAPERI])])]	(3, 5b)						
[BE _{Ident} ([?], [AT _{Ident} ([SYNTYMÄPÄIVÄSANKARI])])]	(4, 5c)						

Paikallissijat noudattavat sääntöä (7) (ks. tarkemmin Nikanne 1989a). Yksi säännön seuraus on Paavo Siron (1964) huomaama ilmiö, että p-positiot ja paikallissijat ovat toisinaan kvasipredikaatteja. Kvasipredikaattius on semanttisesti määräytynyt: ykkösvyöhykkeen funktio implikoi kakkosvyöhykkeen funktion, joten P on kvasipredikaatti vain, jos sen hallitsema PP vastaa semanttisesti ykkösvyöhykkeen funktio-argumentti-rakennetta:

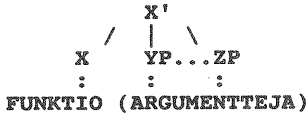
(7) $[F_i^1 (...)] \Rightarrow [F^2 ([], [F_i^1 (...)])]$

Jos sopivaa kakkosvyöhykettä ei löydy, se on luotava. Näin saadaan (6b):n alempi predikaatio. Kysymys on siitä, mikä voi tulla Teemaksi tähän alempaan predikaatioon.¹²

Syntaksin ja semantiikan vastaavuus perustuu vastaavuussääntöihin. Erittäin tärkeä vastaavuussääntö on jo jossain määrin perinteinen ajatus (esim. Jackendoff 1977), joka voidaan hieman karkeistaen ilmaista seuraavasti:

S-rakenteen pään ja komplementin välinen suhde vastaa konseptuaalisessa rakenteessa funktion ja argumentin suhdetta.

Eli

Asiaa mutkistavat erilaiset adjunktit ja siirrot. Sääntö kelpaa kuitenkin käsillä olevaan tarkoitukseen.

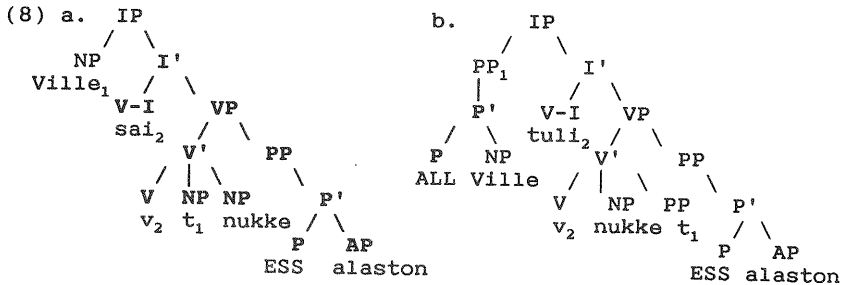
ESS(iivi)n hallitsema PP ESS alastomana voidaan johtaa konseptuaaliseksi rakenteeksi [AT_{ident} ([ALASTON])]. Rakenne edellyttää säännön (7) mukaan - hieman yksinkertaistaen - rakennetta [BE_{ident} ([], [])], jossa se itse asettuu BE:n toiseksi argumentiksi.

Formaalisesti ongelma on siis tapauksissa (2)-(5), mikä konstituentti käy funktion BE ensimmäiseksi argumentiksi. Vastaus löytyy syntaksista: paikallissijan pohjalta muodostetun predikaation Teemaksi käy ainoastaan konstituentti, jonka syntaktinen vastine on ESS:n hallitseman PP:n m-komentama S-rakenteessa (vrt. Williams 1980). Termi m-komentaa määritellään seuraavasti (Chomsky 1986b):

A m-komentaa B:tä, jos ja vain jos A ei dominoi B:tä ja jokainen maksimaalinen projektio, joka dominoi A:ta, dominoi myös B:tä.

Lauseita (2) ja (5a) vastaavat S-rakenteet ovat (8). Muiden esille tulleiden lauseiden S-rakenteet ovat

periaatteessa samanlaiset. NP:n Ville m-komentama alue on puussa lihavoitu. Nähdään, että saada-verbin yhteydessä Ville tulee subjektiksi ja m-komentaa I':tä ja sen dominoimia noodeja. Tulla-verbin yhteydessä sen sijaan Villeä hallitsee p-positio¹³ ALL.¹⁴ Näin ollen pienin maksimaalinen projektio, joka dominoi NP:tä on PP, jonka pää on fonologisesti tyhjä ALL.¹⁵

Toisinaan syntaksi rajaa tulkinnoista osan pois (verbi tulla), toisinaan syntaksi jättää tulkinnan avoimeksi (verbi saada). Vasta, jos syntaksikin jättää useita mahdollisuuksia, valitaan jokin mahdollisuuksista kontekstin, maailmantiedon, kehysten (ks. vaikkapa Fillmore 1975, Kalliokoski 1989) tai ehkä relevanssin (ks. Sperber ja Wilson 1986), perusteella. Usein tällainen valinta on ihmiselle tiedostamatonta, eikä monitulkintaisuutta tule huomanneeksi.

Pragmatiikalla ei myöskään tunnu olevan sananvaltaa siihen, mistä rakenteista valinta tehdään: kyse on semanttisiin rakenteisiin liittyvästä prosessoinnista, joka vaikuttaa olevan puhtaasti komputationaalista (Nikanne 1989a). Jos esimerkkien (2) - (5) olosija muutetaan tulosijaksi, ei ole muuta mahdollisuutta kuin tulkita rakenteen Ville sai nuke Teema eli nukke myös paikallissijan pohjalta luodun rakenteen teemaksi. (saada on kaksitulkintainen: possessiivinen [GO_{POSS} ([]), [TO_{POSS} ([])]]) tai kausa-

tiivinen [CAUSE ([], [])]]. Tässä pyritään possessiiviseen lukutapaan. Vihjeenä suluiissa allatiivirakenne.)

- (9) a. Ville sai nukan alastomaksi¹⁶
 (Villemulle tuli nukke alastomaksi)
 b. Ville sai nukan käärepaperiin
 (Villemulle tuli nukke käärepaperiin)
 c. Ville sai nukan syntymäpäiväsankariksi
 (Villemulle tuli nukke syntymäpäiväsankariksi)

Kysymys on siitä, että tulosija edustaa semantiikan väylä-funktiota, jolloin "ylemman predikaation" Teema tulee myös "alemman predikaation" Teemaksi - konteksti tai kognitiiviset kehykset eivät pysty vaikuttamaan tulkintaan.

3. Riepottelu ja fokusointi

Kielioppiin (1) kuuluu myöhäisiä siirtoja S-rakenteen ja fonologisen rakenteen väliin. Tällaisia olisivat esimerkiksi verbialkuisuuden välttämiseen ja fokusointiin liittyvät siirrot. Vainikka (1988) on käsitellyt näitä siirtoja. Hänen systeemissään siirrot eivät kuitenkaan ole välttämättä S-rakenteen ja fonologisen rakenteen välissä.

- (12) a. Ihmisiä₁ kävelee t₁ kadulla
 b. Kadulla₁ kävelee ihmisiä t₁

Jos oletetaan, että nämä ovat S-rakenteen jälkeisiä siirtoja, sijamerkintä noudattaa samoja periaatteita kuin muidenkin partitiivien ja genetiivien kohdalla. Partitiivi on komplementin sija ja genetiivi spesifioijan. Lauseissa (12) kyse on VP:n määritteistä. Lauseissa (12) siirrot johtuvat suomen kieliopin vaatimuksesta välttää verbialkuisuutta (ainakin useimmissa rakenteissa). Ne ovat siis yhden tyyppin riepottelusääntöjä. Lauseet (12) ovat normaalipainoisia eivätkä sisällä fokusointia (ks. kuitenkin Toivainen 1985). On vaikea pitää verbialkuisuuden välttämistä muuna kuin autono-

misen syntaksin prosessina, koska käsitteet "verbi" ja "lauseen alku" ovat puhtaasti syntaktisia.

Fokusointisiirrotkaan eivät ole mielivaltaisia. Sen on Vainikka (1988) osoittanut. Katsotaan Vainikan analyysi hänen "object fronting" siirrostaan. Hän olettaa siirron tyhjään subjektipositioon. Hänen analyysinsä menee seuraavasti: Esim. lauseen

(14) a. Ville Maijan näki

historia on seuraava: Lähtökohtana on ollut

(14) b. Ville näki Maijan

Ville on fokusoitu ja tuloksena on ollut

(14) c. Ville₁ t₁ näki Maijan

Subjektipositiossa ollut Ville on siirretty eteen - mitä ilmeisimmin CP:n spesifioijaksi - fokusoinnin vuoksi. Fokusointi perustuu diskurssivaatimuksiin. Diskurssikytkeinen (Vainikka: "discourse linked") elementti fokusoidaan. Tässä Ville on diskurssikytkeinen. Koska siirto - ja diskurssikytkeisyys - ei tulisi fonologisessa muodossa näkyviin muuten, on objektin Maija pakko siirtyä tyhjään subjektipositioon. Tuloksena on

(14) d. Ville Maijan₂ näki t₂

(14d) on (14a). Siirretty objekti Maija hävittää entisen subjektin Ville jättämän jäljen.¹⁷ En käsittele tarkemmin diskurssikytkeisyyden sisältöä, niin mielenkiintoista kuin se pragmatiikan kannalta olisikin.

Huomattakoon, että fokusioimattomatkin lauseet ovat hyvämuotoisia, mutta ne ovat kontekstissaan outoja. Jos fokusoinnissa käytetään sanajärjestyskeinoja, ne eivät voi

olla syntaktisesti millaisia vain. Toisin sanoen autonominen syntaksi määrittelee rajat mahdolliselle siirrolle lauseen alkuun. Mitä ilmeisimmin fokusointi on osa autonomista syntaksia, sillä "object fronting" on väistämätön seuraus subjektin fokusoinnista transitiivilauseessa.¹⁸

4. Lopuksi

1. Ne pragmaattiset seikat, joita olen käsitellyt, ovat varsin eri luonteisia. Ne myös asettuvat eri asemaan suhteessa kielioppiin (1):

- (i) Mahdollisista temaattisista tulkinnoista valitseminen estää monitulkintaisuuksia ja perustuu maailmantietoon, jossa olennaisena osana lienevät kognitiiviset kehykset ja jossa mahdollisesti noudatetaan relevanssin periaatetta Sperberin ja Wilsonin mukaisesti. Tämä on yhteydessä kieliopin konseptuaaliseen komponenttiin.
- (ii) Fokusointisiirto liittyy jonkin konstituentin diskurssisidonnaisuuteen. Fokusointi asettuu S-rakenteen ja fonologisen tulkinnan väliin.

Molemmat liittyvät pragmatiikkaan eli kielellisten ja eikielellisten kykyjen vuorovaikutukseen kielen käytössä. Ne ovat kuitenkin niin eriluonteisia, että ne eivät ainakaan tee kielen autonomisuutta kyseenalaiseksi. Koska eriluonteisuus on yhteydessä erilaiseen asemaan kieliopissa, melkeinpä päin vastoin.

2. Syntaksia ei voi redusoida pois kieliopista. Olettamalla autonominen syntaksi ja autonominen semantiikka päästään rajoitettuun säännöstöön, joka kuitenkin pystyy ennustamaan tarkasti mahdolliset tulkinnat. Pääsyy generatiivisen semantiikan kaatumiseen lienee nimittäin ollut säännöstön ajautuminen täysin rajoittamattomaksi (Jackendoff [tulossa]). On pelättävissä, että generatiivisen semantiikan kohtalo

odottaa myös niitä nykyisiä kielioppimalleja, jotka pyrkivät hävittämään rajan semantiikan ja syntaksin väliltä, sikäli kuin nämä mallit pyrkivät myös eksplisiittiseen formalismiin. Ehkä generatiivisen ja tulkitsevan semantiikan välistä keskustelua ei tarvitse pitää pelkästään yhden tradition sisäisenä oppiriitana, kuten hämmästyttävän usein tehdään (tästä aiheesta, ks. Jackendoff 1988).

3. Kielen käyttöön liittyvät periaatteet eivät ole niin vahvoja, että ne voittaisivat kielen autonomiset periaatteet. Semanttinen tulkinta tehdään autonomisen syntaksin ja autonomisen semantiikan sallimissa rajoissa. Myös fokusointi toimii autonomisen syntaksin ehdoilla.

Viitteet

1. Kirjoitukseni on hyötynyt Kristiina Jokisen ja Tapani Kelomäen kommenteista ja heidän kanssaan käymistäni antoisista keskusteluista. Kiitän kahta SKY:n arvioijaa viisaista kommenteista ja arvioista. Jan-Ola Östmania kiitän asiantuntevista kommenteista aiempaan käsikirjoitukseeni. Saamani kommentit paitsi terävöittivät argumentointiani ja sanontaani myös panivat jopa minut ajattelemaan asioita uusilta kannoilta. Kaikenlaisiin virheisiin ja vastenmielisiin kannanotoihin olen syyllinen itse.

2. Autonomisen syntaksin kieltäminen ei tietenkään ole mikään uusi asia. Nikanne (1989c) esittää, että esimerkiksi Paavo Ravilan kielitieteellinen ajattelu 1940-luvulla oli pohjavireeltään samaa kuin nykyisten funktionalistien.

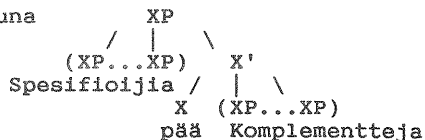
3. Suomen syntaksia GB-teorian piiriin luettavista tutkimuksista käsittelevät esim. Reime (1986), Vainikka (1985, 1987, 1988, [tulossa]), Taraldsen (1986), Holmberg (1989), Steenbergen (1987) ja Nikanne (1988, 1989a, 1989b). Luonnollisesti GB on hyvin väljä luonnehdinta: eri tutkijoiden näkemykset poikkeavat radikaalistikin toisistaan niin teoreettisesti kuin tulkintojenkin osalta. Chomsky (1988b) pitää nimitystä GB jopa harhaanjohtavana.

4. Fonetikka on kuviossa ylimalkaisesti "ääni" tarkoittaa joko akustista (kuuliija) tai motorista informaatiota (puhuja) (ks. esim. Jackendoff 1987a). Koska tämä kirjoitus ei käsittele fonetiikkaa tai fonologiaa, en tarkemmin puhu foneettisista ilmiöistä. En myöskään paremmin perustele fonologisten rakenteiden erottamista foneettisista.

5. Muu kuin kieltä käsittelevä edustuksiin (representations) pohjautuva formaalinen mielen rakennetta kuvaava malli on vaikkapa Marrin (1982) visuaalisen prosessoinnin teoria. Marr myös selvittää edustuksen käsitettä.

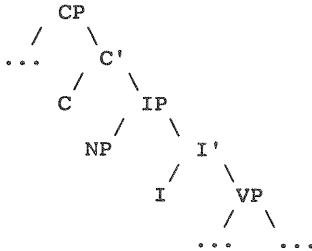
6. Niille, jotka eivät tunne Chomskya, selostan Barriersmallin X'-säännösten hyvin lyhyesti. X'-säännöt ovat kaikille kategoriolle seuraavat:

- a. XP = XP* X' eli puuna
 b. X' = X XP*

Jokainen konstituentti on päänsä maksimaalinen projektio (XP, X on mikä tahansa kategoria), ja projektiioon on mahdollista liittyä määritteitä kahdelle tasolle. Spesifioija ja komplementti ovat molemmat maksimaalisia projektioita. Koko

lauseen pää on C eli complementizer, joka valitsee IP:n (Inflection Phrase). I:hin sisältyvät finiittiverbin taivutuselementit (modus, tempus jne.). I valitsee VP:n ja siitä eteenpäin aivan kuin perinteisesti. Vanhan terminologian S vastaa IP:tä ja S' vastaa CP:tä. I on vanhan AUX:in jatkaja. "Barriers-mallin" etu on mm. se, että siinä ei-leksikaaliset kategoriat I ja C noudattavat samoja X'-sääntöjä kuin leksikaalisetkin kategoriat (N, A, V, P). Lauseen X'-rakenne on siis perusmuodoltaan seuraava:

S-rakenteeseen tultaessa VP:n pää nousee IP:n päähän ja muodostaa kompleksisen taivutetun verbin V-I, tämä on ns. "V-to-I"-siirto.

Näkyvin ero Barriers-mallin ja omien ajatusteni välillä lienee se, että oletan kaikki vaiitut määritteet DS:ssa komplementeiksi enkä oletta lainkaan peruskomponentissa generoitua ns. ulkoista argumenttia (näistä asioista ks. Nikanne 1988).

7. Generatiivinen teoria - ainakin siinä muodossa jossa sitä itse harrastan - perustuu ajatukseen, että mieli on jakaantunut useisiin moduleihin, joita ovat esimerkiksi kieli, visuaalinen havaitseminen jne. Ajatusta moduleista on kehittänyt Fodor (1983) sekä esimerkiksi Jackendoff (1987). (Näissä lähteissä on tarkempia perusteluja ja laajempaa keskustelua moduleista. Vrt. myös Chomskyn - esim 1979-ajatus mentaalisisistä elimistä, mental organs).

8. Tässä pragmatiikan ja semantiikan välinen rajanveto on vaikeaa. Ongelman ydin lienee se, että pragmaattisen päättelyn katsotaan soveltuvan juuri CS:aan - aivan samoin kuin formaalisenkin päättelyn. Formaalinen päättely on puhtaasti komputationaalista kahden konseptuaalisen rakenteen välillä: formaalisen päättelyn muoto on "CS₁ ==> CS₂ ehtojen E₁...E_n vallitessa". Esim. (aikakerros ilmaistu tässä epäformaalisesti):

[GO ([X], [TO ([Y]])])] ==> [BE ([X], [AT ([Y]]))]
 hetkestä P₁ hetkeen P₂ hetkellä P₂

Tähän sääntöön perustuu mm. seuraava päättely:

Yrjö meni kirkolle ==> Yrjö on kirkolla
 ("menemisen" päättyessä)

Pragmaattinen päättely on luonteeltaan summittaisempaa. Se perustuu erilaiseen tietoon maailmasta: kognitiivisiin kehyksiin, tietoon puhujasta, tietoon hyvistä tavoista jne. Formaalinen päättely on pakko tehdä. Pragmaattinen päättely on implisiittistä (esim. Östman 1986 pitää implisiittisyyttä pragmatiikan määrittelyväinä ominaisuutena).

9. Chomskyn (1986a) mukaan käsite "kielioppi" on rinnastettavissa käsitteeseen "kieli". Ainakin suomalaisessa keskustelussa kuitenkin käsitteeseen "kieli" halutaan liittää monia muitakin kuin yksittäisen ihmisen kielikykyyn liittyviä aspekteja. Kirjoituksestani käy toivottavasti tarpeeksi selvästi ilmi, että pidän ihmisen kielellisiä kykyjä muista kyvyistä riippumattomina, ja käsitteen "kielioppi" voisi siksi rinnastaa käsitteeseen "kieli". Käytän tässä kuitenkin lukijan kannalta uskoakseni helpommin hyväksyttävää termiä "kielioppi" siinä toivossa, että terminologia ei aiheuttaisi tällä tasolla hämmennystä.

10. Jackendoff (1987b, [tulossa]) kehittää konseptuaalisen rakenteen osista kolmea:

(i) Temaattinen kerros (thematic tier) on "lokalistinen kerros". Epäformaalisti sanottuna siihen kuuluu kausatiivisuus, muutos tai ei muutos sekä muutoksen suunta tai staattisen olotilan sijainti. Temaattisen kerroksen edelleenkehittäminen on Nikanne (1987). Temaattisen kerroksen primitiivejä ovat kausatiivifunktio CAUSE, muutosfunktio GO, staattista tapahtumaa hallitseva STAY, ei-suuntaista tilaa ilmaiseva BE, ulottumista ilmaiseva EXT, suuntautumista ilmaiseva ORIENT, alkuperää tai määränpäättäjä ilmaiseva DIR, sekä avoimet väyläfunktiot AWAY-FROM ja TOWARD, ja ei-avoimet väyläfunktiot TO, FROM ja VIA. Näistä funktioista löytyy selostus Paitsi Jackendoffilta myös Nikanteelta (1987).

(ii) Aikakerros (temporal tier) kertoo konseptuaalisen rakenteen sisäisen ajankulun. Aikakerroksen primitiivejä ovat ajanhetkeä ilmaiseva P (vrt. point) ja ajankesto ilmaiseva R (vrt. region), jotka voivat sisältää laajemman rakenteen sääntöjen (a) - (d) mukaisesti.

- (a) P -> P R P
- (b) R -> R P R
- (c) P -> R P
- (d) P -> P R

Jackendoffin mukaan aikakerros vastaa jossain mielessä fonologian CV-luurankoa.

(iii) Tekokerros (action tier) määrää roolit Tekijä (Actor), Patientti, ja Hyötyjä. Tekokerroksen

primitiivi on kaksipaikkainen relaatio ACT, jonka ensimmäinen argumentti on Tekijä ja toinen joko Patientti tai Hyötyjä riippuen siitä onko vaikuttaminen kielteistä ACT⁻ vai myönteistä ACT⁺ vai ei kumpaakaan ACT⁽⁰⁾. - Koska temaattinen kerros ja tekokerros ovat erillisiä, argumentti voi saada rooleja molemmista kerroksista ja olla samalla kertaa vaikkapa Teema ja Patientti tai Teema ja Hyötyjä tai Teema ja Tekijä jne. Kuitenkaan argumentti ei voi samaan aikaan olla vaikkapa Teema ja Kohde tai Tekijä ja Patientti jne.

Ajatus kerroksista (tiers) on kotoisin fonologiasta ja morfologiasta, jossa sitä on kehitellyt mm. McCarthy (1981).

Lisäksi konseptuaaliseen rakenteeseen kuuluvat ilman muuta ainakin kvantifiointi ja ne aspektin nimissä käsitellyt seikat jotka eivät tule esiin muuten (esim. avointen ja ei-avointen väyläfunktioiden oppositiona temaattisessa kerroksessa). Näistä Jackendoff ([tulossa]) sanoo tekevänsä parhaillaan tutkimusta.

11. Oletan kaikki obliikvisijat PP:iksi, joiden päänä on fonologisesti tyhjä p-positio. Kukin tyhjä p-positio määrää itselleen ominaisen obliikvisijan komplementilleen. Esimerkiksi essiivin määrää p-positio ESS, inessiivin INE, edessiivin ADE, jne. Analyysin olen esittänyt artikkelissani (Nikanne 1989a). (Lisäperusteluista ks. Nikanne 1989b.)

12. Huomattakoon, että tässä kvasipredikaattisuus on semanttinen ominaisuus ja selittää myös sellaisten adverbien kuin alasti, yksin jne. "kvasipredikaattisuuden". Esimerkiksi alasti voidaan analysoida konseptuaalisesti rakenteeksi [AT_{ident} ([ALASTON])]. Niinpä se edellyttää säännön (7) mukaan rakennetta [F² ([], [AT_{ident} ([ALASTON])])], jossa F² on BE tai STAY (eli sellainen funktio, johon liittyy piirre [-suunta], ns. Suuntasuodattimen mukaan, ks. Nikanne 1987, 1989a).

13. On epäselvää, onko kyseinen tyhjä p-positio pre- vai postpositio. Olen merkinnyt tyhjä P:t prepositioiksi, koska sillä tavoin suomen X'-säännöt ja sijamerkitä selittyvät yksinkertaisesti. Koska perustelu on melko pitkällinen mutta sillä ei ole merkitystä käsillä olevan asian kannalta, en ryhdy ratkaisua tarkemmin tässä selostamaan.

14. Siihen miksi syntaktiset rakenteet ovat muodostuneet tällaisiksi, on syynä verbien erilainen konseptuaalinen rakenne, mistä seuraa erilainen kyky theta-merkitä konstituentteja (ks. Nikanne 1988).

15. Rakenne (7b) voi olla mahdollisesti vasta riepottelusäännön jälkeinen tilanne. Jos näin on, [_{PP} ALL Ville(lle)] on silloin S-rakenteessa VP:n komplementti ja siirtyy eteen vain estämään verbialkuisuutta. Tällä ei ole kuitenkaan

merkitystä käsillä olevaan argumentointiin.

16. (9a) saattaa tuntua oudolta. Tässä on kuitenkin pääasia, että tulkinta, jonka mukaan Villestä tulee alaston, on mahdoton.

17. Tämä on ristiriidassa GB:ssä yleisesti hyväksytyyn rakenteen säilyttämisen (structure preserving) periaatteen kanssa. Analyysi on kuitenkin hyvä ja Vainikka on käsitellyt menestyksekkäästi monia muitakin vastaavia tapauksia. Jos fokusointi sijoitetaan S-rakenteen ja fonologisen muodon välille, ongelmasta päästään: Koska semanttinen tulkinta ja leksikon tarkistus tehdään S-rakenteesta, en näe mitään syytä, miksi riepottelun, fokusoinnin ja object frontingin pitäisikään säilyttää rakenne. On muita keinoja johtaa S-rakenne lähtien fonologisesta muodosta. Taivutuspäätteet kertovat kertovat pitkälti, missä mahdollisissa asemissa elementit ovat S-rakenteessa.

18. Intonaation muutoksella päästään samaan:

(i) VILLE näki Maijan.

Kuitenkin intonaatiolla voidaan elementti fokusoida ilman siirtoa: Ville näki MAIJAN. Niinpä lauseessa ei (i) tarvitse olettaa siirtoa.

Lähteet

- Chomsky, Noam 1979. Language and responsibility. Based on conversations with Mitsou Ronat. Pantheon Books. New York.
- Chomsky, Noam 1981. Lectures on government and binding. Foris. Dordrecht.
- Chomsky, Noam 1986a. Knowledge of language. Praeger. New York.
- Chomsky, Noam 1986b. Barriers. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Chomsky, Noam 1988a. Language and problems of knowledge. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Chomsky, Noam 1988b. Some notes on economy of derivation and representation. ms. MIT.
- Fillmore, Charles 1975. An alterative to the checking list theory of semantics. BLS 1
- Fodor, Jerry 1983. The modularity of mind: The MIT Press. Cambridge, MA.
- Foley, William A. ja Robert D. Van Valin 1984. Functional syntax and universal grammar. Cambridge UP. Cambridge.
- Fukui, Naoki 1987. Spec, agreement, and the comparative syntax of English and Japanese. ms. MIT.
- Gruber, Jeffrey S. 1976. Lexical structures in syntax and semantics. North-Holland. Amsterdam.
- Halliday, M.A.K. 1985. An introduction to functional grammar. Blackwell. London.
- Holmberg, Anders 1989. Verb movement in Finnish. - Jussi Niemi (toim.): Papers from the 11th Scandinavian Conference of Linguistics. Joensuu yliopisto. Joensuu.
- Jackendoff, Ray 1977. X' syntax: a study of phrase structure. The MIT Press. Cambridge, MA
- Jackendoff, Ray 1983. Semantics and cognition. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Jackendoff, Ray 1987a. Consciousness and computational mind. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Jackendoff, Ray 1987b. The status of the thematic relations in linguistic theory. Linguistic Inquiry: 369-411.
- Jackendoff, Ray 1988: Why are they saying these things about us? Natural Language and Linguistic theory 6: 435-442.
- Jackendoff, Ray [tulossa]. Semantic structures. The MIT Press. ms., draft. Brandeis University 1989.
- Kallioikoski, Jyrki 1989. Ja: rinnastus ja rinnastuskonjunktio käyttö. SKS. Helsinki.
- Karlsson, Fred 1983. Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. WSOY. Juva.
- Lakoff, George 1987. Women, fire, and dangerous things. University of Chicago Press. Chicago.
- Langacker, Ronald W. 1987. Foundations of cognitive grammar. Vol I: theoretical prerequisites. Stanford UP, Stanford, CA.
- Larjavaara, Matti 1988. Kvantitatiivinen spesies. Virittäjä 1988: 469-503.

- Leino, Pentti 1988. Kieli tilakieliopin kehyksessä nähtynä. SKY 1988: 123-142.
- Levinson, Stephen C. 1983. Pragmatics. Cambridge UP. Cambridge.
- May, Robert 1985. Logical Form: its structure and derivation. The MIT Press. Cambridge, MA.
- McCarthy, John 1981. A Prosodic theory of non-concatenative morphology. Linguistic Inquiry 12: 373-418.
- Nikanne, Urpo 1987. Rajoittunut mieli. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Nikanne, Urpo 1988. On case marking in Finnish. ms. perustuu esitelmään Kotikielen Seurassa 27.10.1988.
- Nikanne, Urpo 1989a. On locative cases in Finnish. - Jussi Niemi (toim.): Papers from the 11th Scandinavian Conference of Linguistics. Joensuu yliopisto. Joensuu.
- Nikanne, Urpo 1989b. Suomen infinitiivien morfosyntaksia. ms. Esitelmä XVI Kielitieteen päivillä Jyväskylässä 21.4.1989.
- Nikanne, Urpo 1989c. Keskustelua autonomisesta syntaksista ja formaalista kieliopista. - Tässä numerossa.
- Pollock, Jean-Yves 1987. Verb movement and the structure of IP. ms. Université de Haute Bretagne, Rennes II.
- Reime, Hannu 1986. The notion 'subject of' and its status in the theory of grammar. ms.
- Sperber, Dan ja Deirde Wilson 1986. Relevance. Blackwell. Oxford.
- Steenbergen, Maria Elisabeth van 1987. Binding relations in Finnish. ms. Master Thesis. Institute of General Linguistics, University of Groningen.
- Taraldsen, Tarald 1986: Nominative objects in Finnish. - Muysken, P. ja H. van Riemsdijk (toim.): Features and Projections. Foris. Dordrecht.
- Toivainen, Jorma 1985. Partitiivin syntaksi. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Turku.
- Vainikka, Anne. 1987. Case and verbal agreement as argument numbering. ms. University of Massachusetts, Amherst.
- Vainikka, Anne 1988. Sentence initial positions in Finnish. ms. University of Massachusetts, Amherst.
- Vainikka, Anne [tulossa]. Väitöskirja suomen kielen syntaksista. ms. University of Massachusetts, Amherst.
- Williams, Edwin 1980. Predication. Linguistic Inquiry 11: 203-238.
- Williams, Edwin 1984. Grammatical relations. Linguistic Inquiry 15: 639-674.
- Östman, Jan-Ola 1986. Pragmatiikka kielellisenä implisiittisyytenä. - Esa Itkonen (toim.): Näkökulmia kielen-tutkimukseen. SKY:n julkaisuja 13: 50-58.